

הבית ברחוב סנט פאול *

הייתי עם לוחמי המחתרת בירושלים בשנים המכריעות 49–1945. חלקם הכרתי בימי האמים והדם. חלקם הכרתי בימים מאוחרים יותר, כאשר התחלנו לעלות ממעמקי המחתרת: אולם איש מבין אלה שלקחו חלק במלחמת המחתרת בירושלים איננו מופיע כדמות בספר זה. כל גיבורי הסיפור הם פרי דמיון בלבד — אומר יהושע אופיר בהקדמתו לספרו *. למעשה אין הדברים תמימים וחדיש-שמעיים כפי שהוא רוצה להראותם לנו. לפני שבוועות מעטים נתגלגל לידי גליון „דיעות אחרונות“ ובו מסופרת אהת מן הפרשיות הטועלות בספר שלפנינו. ענינה: מרגל שנתגלה בשורות המחתרת בירושלים. בספרו — שמו „הורדוס“, בכתבה הנזכרת כונה בשם אחר, האמיתי, כנראה. הדמיון בפרטים מפתיע — ביוגרפיה זהה, ידיעת אנגלית על בוריה, שירות בצבא האנגלי, מוצא „ייקי“, נטיה לחיי הלילות וכובו כספים, וכן התיאור החיצוני. גם תפקידיו דומים — השתתפות בפיצוץ מלון „המלך דוד“, הרצון לצאת לכמה רגעים מנקודת הריכוז של הלוחמים, העובדה שלא הורשה לצאת, ולאחר מכן — היעלמותו בשעת ההתקפה, כאשר היה מפקד חוליית הסבלים שהכניסו את כדי החלב ממולאי חומר הנפץ. והפעולה האחרונה — פיצוץ תחנת הרכבת בירושלים, אשר בהכשלתה הוכח באופן ברור כי אכן מרגל היה האיש ומוסר לבריטים על פעולות הארגון בירושלים. גם סופו של האיש דומה בכתבה העתונאית ובספר: רק הרגיש שחשדו בו — מיד נעלם מן הארץ, ושוב לא נתגלו עקבותיו. ועוד פרט המפליא בדמיונו: בספרו של אופיר נמסר מלה במלה תוכן הפתק, הכתוב אנגלית, שמצאו אנשי הארגון בחיפוש שערכו בחדרו של האיש: „אל תחייסר, אבירי, זכור את הלילה — ש.“.

ולאחרונה, ישנו עוד פרט, בתיאורו של אופיר את „הורדוס“, שבגד בשורות הארגון, שאם אמיתי הוא — יש בו כדי לזרוע אור מעניין על פרשת פיצוץ מלון „המלך דוד“; ואם בדוי הוא — גם אז יש בו משום הארה פסיכולוגית מעניינת מצד המחבר לגבי שיקולי הדעת של מזכיר הממשלה הבריטי שסירב להורות על פיגוי הבניין לאחר שקיבל את ההודעה על הפיצוץ. אומר אופיר על חלקו של „הורדוס“: „אחרי־כן היתה ההתקפה על מלון המלך־דוד. שעה קצרה לפני ההתקפה ביקש רשות לצאת. אני משוכנע שרצה לצאת ולהודיע בטלפון על הכנותינו להתקפה. אל תשכח שעד הרגע האחרון לא ידע איש את יעד ההתקפה. משהגיעו „הסבלים“ לבנין המלון, מיהר להסתכל ולהודיע על הנעשה. אבל, כנראה, נתפס באמת על־ידי חיילים בריטים, ואלה הפליאו בו מכותיהם, משום שלא ידעו כי הוא פועל בשליחותם. ייתכן גם שמזכיר הממשלה סירב לפנות את הבנין, משום שהוא סמך על הודעה מוקדמת שתבוא אליו מן „האדם שבפנים“, הוא סמך, אולי, על האזהרה שתבוא אליו מבעוד־מועד מ„הורדוס“ (עמ' 169).

הארכתי את הדיבור בנקודה זו, בטרם אגש לדיון בערכו הספרותי של הספר, משום שנדמה לי, כי יש חשיבות לליבונו של הבעיה ולא רק בקשר לספרו של אופיר. תולדות הישוב העברי בארץ וזרועות עלילות כאלו ואחרות, חלקן מפוארות מאוד וחלקן ארוורות. התומר כמו מבקש מאליו להיכתב, אך מלאכתו של הסופר כבדא לכתוב אינה קלה. אם יישאר נאמן לעובדות ולדמויות ההיסטוריות — הוא מסתכן ב„דריכה על יבלות“, במשפטי־דיבה, בסערת ציבורית ולעתים גם באיום של גניות ספרו. אם יפנה לעלילה דמיונית לגמרי — יוציא אולי מתחת ידו יצירה ספרותית נאה, אך יש שגם הבדיה הספרותית היפה וה„האמיתית“ ביותר אינה יכולה לבוא במקום האמת ההיסטורית הערומה, יש בעובדות היסוס וקשיות אשר שום „קונסטרוקציה“ נאראטיבית לא תוכל לבוא במקומם.

בספרו ניסה אופיר ללכת בשביל הביניים. הרקע וההתרחשויות, וכן חלק מן הדמויות — הגם היסטוריים, ואילו העלילה הרומאנטית ומסגרת היחסים האישיים בין הדמויות האחרות הגם כנראה ממצאת המספר, עם זאת, דומני, שכמעט לכל מקרה או עלילת־חיים אשר מסופרת בספרו יש איזה „כיסוי“ בפרשה מציאותית עליה שמענו בזמנו או קראנו בעיתונות. יכול אדם לומר שעדיף בעיניו ספרו של אופיר על פני ספרי ההיסטוריה הרשמיים היוצאים אצלנו בגושפנקה ממלכתית ואשר מידות ההתכונות, ההעדפה ומשוא־הפנים של מחבריהם עושים אותם דומים יותר לרומאן בדוי של הרפתקאות מאשר למחקר היסטורי אובייקטיבי ורציני. בציבוריות הקטנה והמשוחדת שלנו קורה לעתים, שהסיפור הבדוי, או „רומאן־המפתח“ — קרובים יותר לאמת ההיסטורית מאשר הספרים שכותבם להביא באובייקטיביות את העובדות הנוגעות לתקופה מסוימת. הסופר המוצא ענין באחת מן התקופות ההיסטוריות שלנו בשנים השנים האחרונות עומד לעתים בפני הדילמה — כלום לא ייטיב לעשות אם יחליף את עם

* הבית ברחוב סנט־פאול, רומאן על רקע מלחמת הסתרת בירושלים, מאת יהושע אופיר, הוצאת „מסרה“.

ת"א, 1964.

המספר בעם ההיסטוריון? סיפור העובדות עצמן הוא לעתים כה מרתק, וכה רחוק מבכאותי דמיונות בתודעה הציבורית, עד שלעתים נדמה כי אין צורך להוסיף פרטים סיפוריים דמיוניים על העלילה המרתקת בלאו הכי.

ספרו של אופיר מעניין ונקרא בקלות ובמתח, אך „מעשה הכלאיים“ שעשה לא תמיד עולה יפה. הקטעים בהם הוא מסביר את הדקע ההיסטוריו-כללי להתרחשויות הפרטיות נראים כ„מודבקים“ לעלילה. דילגתי על מרביתם מכיוון שלא מצאתי בהם דבר שלא קראתי עשרות פעמים קודם לכן בעתונים ובספרים אחרים. אפשר להבין את קשיו של אופיר שהיה מוכרח להסביר רקע היסטוריו-פוליטי זה, מתוך ההנחה שלא כל קורא בקיא בתולדות השנים 49–1945 בארץ. ופתרונות כפתרונות של איסור כבר נעשו גם בספרות העולם. אך דומני שאופיר היה חייב להתמודד ביתר רצינות עם החלק האינפורמאטיבי של ספרו. יש אפשרויות לכך. הגיבורים יכולים להתווכח ומתוך שיותיהם עשוי להתברר המצב הכללי הסובב אותם. אפשר לעשות דראמאטיזאציה של הבאת העובדות החיצוניות. אפשר להביא את העובדות מפי המספר — אך מתוך זווית-ראייה מפתיעה, העושה את קריאתם להווייה ראשונית.

שלושת פרקי הספר קרויים על שם שלושת גיבוריו — אמנון, מייק ורוג'רס. אמנון הוא אחיה של לאה, גיבורת הספר. מייק הוא אחובה הראשון, ורוג'רס ידידה האנגלי המוצא נתיבות ללכה ולשורות המחתרת כאחד. הספר בנוי היטב מבחינה עלילתית, והוא עשוי להיות מעניין מאוד בתרגום ובאיור טרפזאציה קולנועית וזה. יש בו סממנים מובהקים של תפיסה קולנועית: פעולות המחתרת, הבוגד בשותפותה, האנגלי המתאהב ביהודיה ומשתף פעולה עם חבריה במחתרת, בקיצור — פאבולה „קלאסית“.

לוקים מאוד תיאורי הוריה של לאה ואמנון, זוג הזקנים, וכן דמויות צדדיות נוספות שאינן יוצאות מחורונן ואשר נסיונותיו של הסופר להעניק להן צבע ולאפיין אינם עולים יפה. אפשר אמנם לטעון, כי במסגרתו המיוחדת של הספר אין צורך בתפיסה פסיכולוגית מעמיקה יותר, גם אין מקום לכך מבחינת היקף העלילה. אולם אם כך היתה הרגשתו של הסופר — מוטב היה שימעיט באפיונים מאשר ינסה לתת מוטיבאציות שאינן משכנעות מבחינה ספרותית.

טעם מיוחד יש לתיאוריו הטרום-מדינתיים של הספר. אוירת הארץ בשנות המאגדאט האחרונות, היחסים עם הערבים, מעט מהווי הפקידות הגבוהה של השלטון האנגלי בארץ, שמות מקומות, מסעדות, שכונות, בתימלון ורחובות הנשמעים כסיפור אגדה רחוק, כרחוב סנט פאול שעל שמו קרוי הספר. לקורא הישראלי, שרוב שנותיו עברו בתחום הסגור של המדינה, יש הרגשה חלומית ואי-ריאלית בקראו על ארץ שניתן היה לנסוע בה לארכה ולרחבה, ארץ מפולשת וצבעונית שנעלמה מן העין. וקשה להאמין שכל הקוסמוס המיוחד הזה נעלם לפני כשבע-עשרה שנה בלבד. התיאורים רומזים לעולם כה מרוחק ובלתי מתקבל על הדעת כיום — עד שדומה לך כי הוויי שעליו הסופר לא נתקיים בארץ מעולם, או שהיתה זו ארץ אחרת, לא זו שאנו מכירים בהווה.

מבין השיטין של ספרו מנסה אופיר לרמוז כאילו היחסים בין היהודים והערבים ידעו תקופה „אידיאלית“ ומושכת של הבנה וכי האשמים העיקריים בסכסוך היהודי-ערבי הם הבריטים אשר בעידודם הרימו הערבים ראש ויצאו נגד הישוב העברי ערב הקמת המדינה. גישה זו אפנית לנימה נוסטאלגית מסוימת של מחבר הספר, פרי היכרותו עם ההוי של הישוב הערבי בעיר ובארץ. נטיה זו גורמת לו לראות בקשרי ריעות ובכמה טובות אישיות שעשו ערבים ליהודים מעין סימפטום כללי לקשר האפשרי בין שני העמים. אופיר מתעלם כמעט לגמרי מן הלאומיות הערבית שרשיה אינם פחותים מן הלאומיות העברית. כימי המרד הסורי נגד התורכים במלחמת העולם הראשונה טרם חשב הישוב היהודי על עצמו בקטיגוריות של תביעה למדינה עצמאית. אופיר נוטה בצורה מוגזמת אחר התמונה המקובלת אצלנו על אודות הנחשלות והשחיתות הנצחית של הערבים, על אודות התגוננותם ופיגורם.

רוח לאומית טובה נושבת מבין דפיו של הספר, גורמת התרגשות גם לקורא הציניקן בריימיני. אינה גולשת לתפיסה „שאבלונית“ של המאורעות ההירואיים. חלקיו של הספר ממוחים היטב בהלוקתם לעלילה, רקע, מוטיבאציה ורומאנטיקה. הקטעים העלילתיים הם הטובים ביותר, אילו עמדו גם יתר החלקים על רמה דומה — היה הספר משוכה יותר מבחינת הווייג הספרותי.

אהוד בן עזר